

Kryddgårdsgatan och Ringgatan

Fjärrvärme- och VA-schakt i Enköping

Kryddgårdsgatan och Ringgatan

Fjärrvärme- och VA-schakt i Enköping

Arkeologisk undersökningstyp

L1943:2149
Centrum 17:1, Kryddgården 5:13
Enköpings kommun
Uppland

Joakim Kjellberg

Upplandsmuseets rapporter 2022:03

ISSN 1654-8280

BEARBETNING AV FOTON: Joakim Kjellberg

BEARBETNING AV PLANER: Joakim Kjellberg

OMSLAGSBILD: Schakt för tryckning av VA ledning i Ringgatan, Enköping

GRANSKNING: Anna Ölund

UPPHOVS RÄTT: om inget annat anges: Creative Commons licens CC BY. © Lantmäteriet, dnr I2014/00634

GRAFISK FORMGIVNING OCH PRODUKTION: Malin Lucas

DIGITALT TRYCK: Kph, Uppsala

© UPPLANDSMUSEET, 2022

Upplandsmuseet
Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018-169100
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund och tidigare undersökningar	8
Genomförande.....	8
Undersökningresultat	9
Kryddgårdsgatan FV.....	9
Ringgatan VA.....	10
Torggatan – Kryddgården FV.....	14
Tolkningsdiskussion	15
Administrativa uppgifter	16
Referenser.....	18

Sammanfattning

Upplandsmuseets avdelning Arkeologi gjorde under oktober och november 2021 tre mindre och länkade schaktningsövervakningar i Enköping. Markarbetet föranleddes av kommunens nydragning av fjärrvärmeledningar (FV) och utbyte av befintlig vatten- och avloppsledning (VA) i Kryddgårdsgatan och Ringgatan - Torggatan i Enköping. De tre ärendena redovisas gemensamt i denna rapport.

Schaktet i Kryddgårdsgatan låg inom fornlämningsgränsen för Enköpings stad och schaktet i Ringgatan och Torggatan tangerade den samma. Syftet med schaktningsövervakningen var att do-

kumentera eventuellt berörda lämningar och kulturlager. De påträffade lämningarna utgjordes av ett tunt kulturlager närmast korsningen Ringatan – Torggatan och en nedgrävning, troligen ett dike i Torggatan. I Kryddgårdsgatan kunde inga äldre lämningar konstateras.

Det sparsamma fyndmaterialet tyder på att de kulturlager som dokumenterades i Torggatan kan dateras till omkring sekelskiftet 1800. Troligen utgör dessa spår av reglering efter den stora stadsbranden 1799. Området har före dess troligast utnyttjats för bete- eller odling.

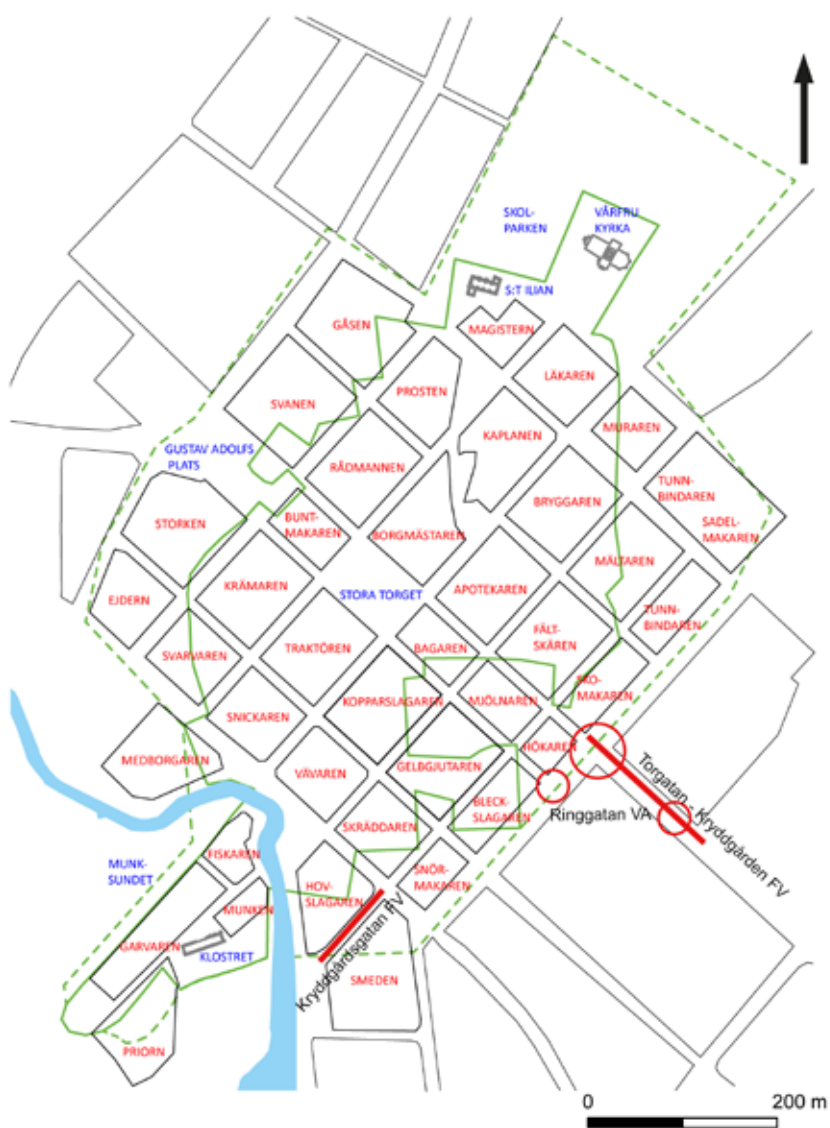
Inledning

Med anledning av större infrastruktursatsningar avsåg Enköpings kommun att byta befintliga vatten- och avloppsledning utmed Torggatan och Ringgatan, ett arbete som samordnades med Ena Energis planer på att nedlägga ny fjärrvärmeledning utmed Torggatan och korsande Ringgatan. Ena Energi avsåg även i samband med dessa arbeten att lägga ny fjärrvärmeledning i Kryddgårdsgatan.

Enligt beslut från Länsstyrelsen i Uppsala län (beslut 431-6840-2021 daterat 2021-10-11; 431-6839-

202 daterat 2021-10-14 och 431-4874-2021 daterat 2021-10-18) skulle de planerade arbetena ske under arkeologisk övervakning.

Markarbetet övervakades i de tre mindre och länkade schaktningsövervakningar av Upplandsmuseets avdelning Arkeologi under perioden 2021-10-18 till 2021-11-11. Projektledare och rapportförfattare var Joakim Kjellberg. De tre ärendena redovisas gemensamt i denna rapport.

Figur 1. Fornlämningsområdet för Enköpings stad med de tre undersökningsområdena markerade. Röda ringar markerar läget för schakt inom Ringgatan VA medan röda streck markerar läget för schakt inom Kryddgårdsgatan FV och Torggatan- Kryddgården FV.

Bakgrund och tidigare undersökningar

I närområdet för schaktet i Kryddgårdsgatan saknas tidigare arkeologiska iakttagelser (Ölund & Kjellberg 2010). I närområdet till de berörda ytorna i Ringgatan- Torggatan finns tidigare iakttagelser i form av en slutundersökning i det intilliggande kvarteret Hökaren (Lagerstedt 2014) och observationer från två schaktningsövervakningar i Torggatan (Syse 2000) och i Källgatan (Lucas 2018).

Närmast schaktet i korsningen Ringgatan-Torggatan har i den nordvästra delen av kvarteret Hökaren lämningar av stadsbebyggelse och verkstadsmiljö, troligen ett kopparslageri, med datering till 1800-tal undersökts. Det tolkades i rapporten som att bebyggelsen i området etablerats först efter den stora stadsbranden 1799. De äldsta spåren i området utgjordes av avfallslager som deponerats i vad som tolkats som en strandzon under perioden 1250-1450 (Lagerstedt 2014:19-20).

Vid en tidigare schaktningsövervakning i Torggatan, som direkt ansluter till det nu aktuella VA-schaktet i Ringgatan- Torggatan, kunde "samtliga spår av äldre medeltida lämningar, både i form av kulturlager och konstruktioner" konstateras vara störda av tidigare nedgrävningar. Där ostörda lager kunde konstateras låg den opåverkade leran högt (Syse 2000:7).

I direkt anslutning till det nu företagna schaktet i korsningen Ringatan- Källgatan dokumenterades 2018 ett schakt, schakt 12, som konstaterades vara helt stört och endast innehålla recenta fyllnadsmassor ned till ett djup av 1,6 m under nuvarande markyta (Lucas 2018:21).

Genomförande

Fältarbete skedde i form av övervakning och avstämning vid tre tillfällen under oktober och november 2021.

Vid det första tillfället 2021-10-18 övervakades sträckan i Kryddgårdsgatan medan schakten i Ringgatan och Torggatan övervakades under två tillfällen 2021-11-16 och 2021-11-19.

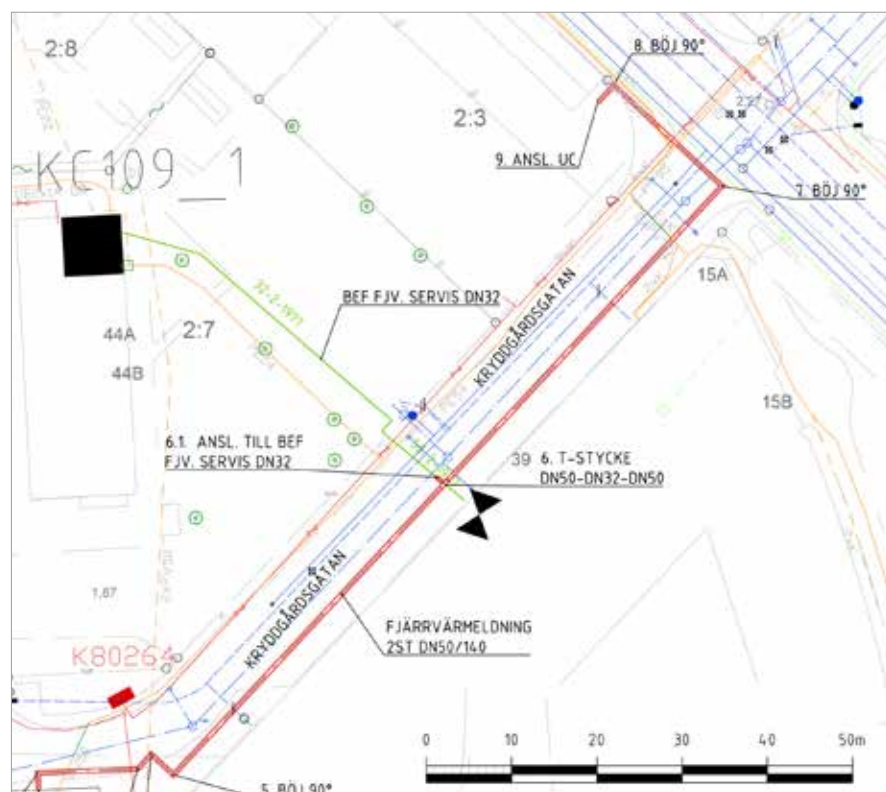
Grävningarna skedde med hjulburen grävmaskin. Vid arbetet i Ringgatan – Torggatan dokumenterades kulturlagerrester i sektion och på plan (se resultat nedan) genom manuell inmätning. Övrig dokumentation har skett genom beskrivning och foto. Inga fynd insamlades vid något av dokumentationstillfällena och ärendena avrapporteras i enlighet med länsstyrelsens beslut gemensamt i denna rapport.

Undersökningsresultat

Kryddgårdsgatan FV

I Kryddgårdsgatan, från korsningen med Ågatan till Hamngatan, drogs ny fjärrvärmeledning av Enköpings kommun. Inom sträckan om sammanlagt 137 m var schaktbredden 1 m och djupet mellan 1,0-1,2 m. Inga kulturlager eller konstruktioner

kunde konstateras inom den berörda ytan. Schaktet nådde inte ned till opåverkad mark och fyllningen utgjordes av stenblandat grus från modern tid.

Figur 2. Dragningen av ny FV ledning i Kryddgårdsgatan. Efter underlag från beställaren.

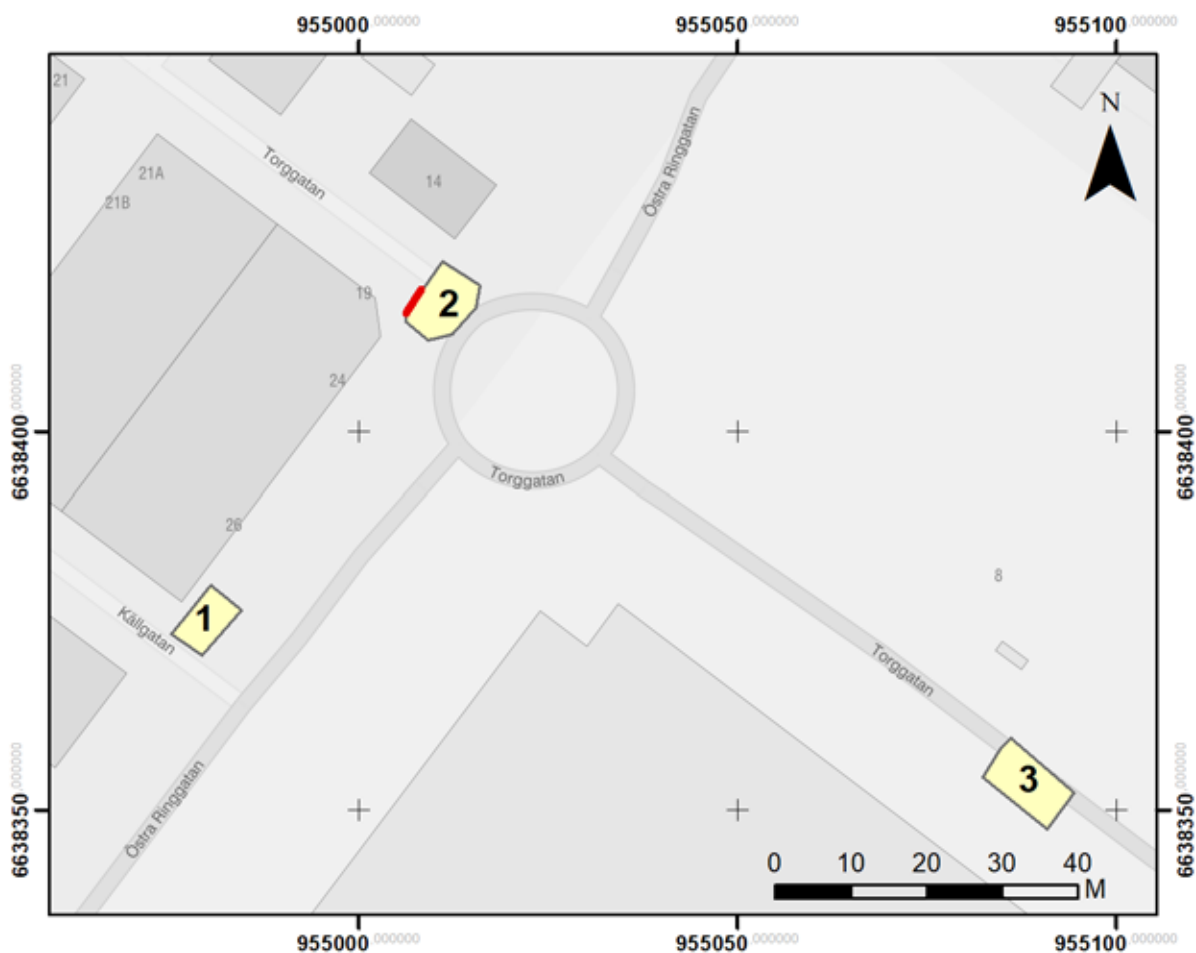

Figur 3. Schaktet i Kryddgårdsgatan vid den avslutande besiktningen. I botten, bestående av påförda fyllnadsmassor av stenblandat grus, syns ett ca 2-3 cm tjockt utlagt gruslager. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Ringgatan VA

I samband med VA-arbeten utförda av ENA energi övervakades två schakt i Ringgatan och ett schakt i Torggatan efterkontrollerades. Mellan schakten

skulle en ny vattenledning tryckas eller befintlig ledning spräckas.

Figur 4. Översiktsplan med de tre schakten för VA som dokumenterades i Ringgatan och Torggatan. Skala 1:1000

Figur 5. Schakt 1 i korsningen Ringgatan - Källgatan mor nordost. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Schakt 1

Schakt 1 låg i korsningen Ringgatan- Källgatan. Detta schakt kunde konstateras vara helt stört av sentida ledningsdragningar i likhet med tidigare observationer (se Lucas 2018). Schaktet uppgick i yta till 4×8 m och mätte ett djup av 2,2 m under nuvarande marknivå. I schaktets botten fanns opåverkad blålera från ett djup av ca 2 m.

Schakt 2

Schakt 2 öppnades i korsningen mellan Ringgatan och Torggatan. Till schaktet skulle en ny VA-ledning tryckas från schakt 3 och ledningen i vinkel ned mot schakt 1 spräckas. Schaktet upptog en yta av ca 9×10 m och släntades till ett djup av 2,3 m. I schaktets nordvästra hörn, närmast kvarteret Hökaren, kunde kulturlager dokumenteras och en sektion om ca 1,8 m upprättas mellan två tidigare ledningsdragningar. Överst under de recen-

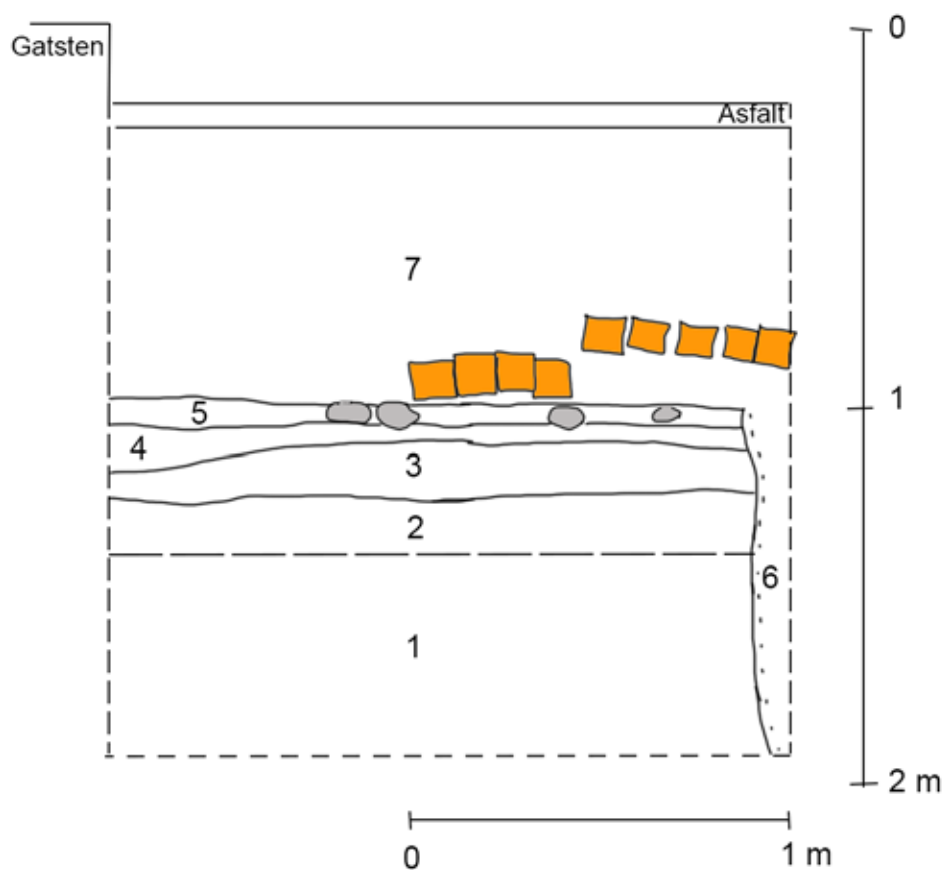
ta fyllnadsmassorna fanns ett fragmentariskt och kompakt lerlager med enstaka kullersten, liggande ovan ett lager homogen åssand. Detta tolkades som resterna efter en äldre gatunivå. Därunder fanns ett kulturlager, som utgjordes av sand och grusblandad lera och kunde konstateras innehålla en hel del kol- och sotfragment tillsammans med rödbrun eldpåverkad sand. I samband med dokumentationen påträffades små fragment av tegel, bränd lera, yngre rödgods med vitengobe och enfärgad fajans i lagret. Inslag av modernare fynd saknades helt. Sannantaget visade fyndmaterialet på en troligaste datering till 1800-talets förra del. Lagret tolkades som deponerat i samband med den stora stadsbranden eller vid uppröjning och efterföljande regleringen av Enköping omkring sekelskiftet 1800. Raseringslagret hade deponerats ovan en äldre markhorisont, påverkad av bioturbation och gradvis övergående mot opåverkad lera, troligen betes- eller ängsmark.

Figur 6. Foto av schakt 2 i korsningen Ringgatan – Torggatan. De dokumenterade kulturlagren i sektion 1 syns i schaktet bortre och nordvästra hörn. I förgrunden syns de brunnar som ska bytas ut och till höger en betongkammare och omfattande störningar.

Figur 7. Foto av sektion 1. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Figur 8. Sektionsritning av sektion 1, upprättad mot Nordväst.

1= Opåverkad homogen blålera.

2= Gradvis övergång i mörkare påverkad lera med spår av växtlighet.

3= Raseringslager, med skarp övergång, bestående av brandpåverkad röd sand och grusblandad lera med kol och sot. Påförda brand- eller uppröjningsrester.

4= Homogent brungult åsgrus, sättsand.

5= Kompakt humusblandad lera med enstaka runda stenar, ca 0,1 m diameter. Äldre gatunivå.

6= Nedgrävning för modern VA-ledning vinkelrätt mot schaktet.

7= Recenta fyllnadsmassor i äldre ledningsgrav parallell och bakom sektionen.

Schakt 3

Schakt 3 låg i Torggatan och längst bort från forn-lämningsgränsen för Enköpings stad. Schaktet hade upptagits utan arkeologisk närvaro på plats. Vid efterdokumentation kunde det konstateras

vara helt utan synliga lämningar av arkeologiskt intresse. Här låg den opåverkade marknivån, bestående av homogen blålera, direkt under sentida fyllnadsmassor och modern gatubeläggning.

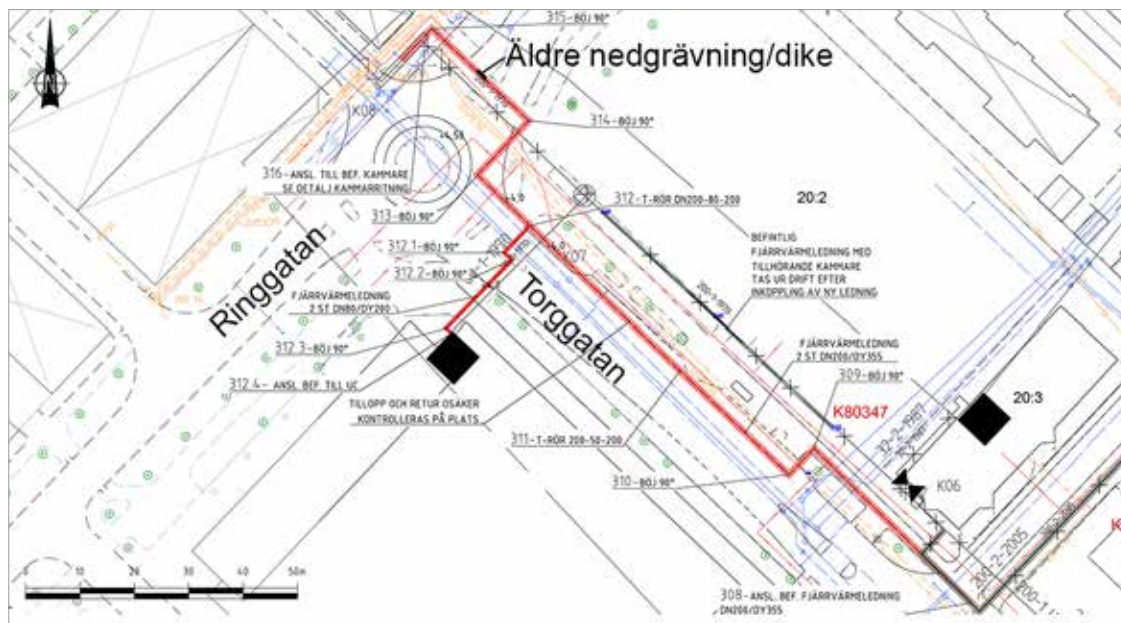

Figur 9. Schakt 3, i Torggatan. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Torggatan – Kryddgården FV

Fjärrvärmeschaktet som korsade Ringatan och löpte vidare ned längs Torggatan övervakades närmast fornlämningsgränsen för Enköpings stad. Förutom en mörkfärgning och en nedgrävning, troligen ett odlingsdike som framkom först i botten av schaktet och mitt i Ringatans körbana, framkom inga äldre lämningar. Nedgrävningen, som inte undersöktes närmare, korsade schaktet diagonalt. Trots det begränsade schaktdjupet om ca

0,8–1,0 m framkom ren och till synes opåverkad blålera direkt under de sentida fyllnadsmassorna, särskilt öster om Ringatans mitt. Sträckan fram till Ringatans mitt och nedgrävningen var påverkad av tidigare rördragningar och ledningar. Schaktningar i Torggatan från ca 10 m sydöst om korsningen med Ringatan övervakades inte, med undantag för tvärschaktet åt sydväst som kunde besiktas. Här fanns endast äldre underliggande ledningar synliga i schaktets botten.

Figur 10. Dragningen av ny FV ledning i Ringatan och Torggatan med markering av en nedgrävning, tolkad som ett äldre dike i odlingsmark. Efter underlag från beställaren.

Figur 12. FV-schaktet i korsningen Ringatan – Kryddgården. I schaktets mitt syns den diagonalt korsande och mörkare nedgrävningen som tolkats som ett äldre odlingsdike. Foto: Joakim Kjellberg, Upplandsmuseet.

Tolkningsdiskussion

Schaktningsövervakningen i Ringgatan och Torggatan visade på ett magert men viktigt arkeologiskt resultat. Genom iakttagelserna i Ringgatan- Torggatan har det varit möjligt att avgränsa fornlämningsområdet för Enköpings stad åt sydöst då inget tyder på att det ska ha funnits några mer omfattande lämningar av kulturlager eller konstruktioner äldre än 1800 i området. Av de få dokumenterade lämningarna förfaller det som att stadsbebyggelse först når området efter stadens reglering omkring 1800 och att denna bebyggelse även begränsats av Ringgatan. Schaktet vid Källgatan gav dock inte

en lika tydlig bild på grund av omfattande sentida störningar.

Bilden ovan antyds även av schaktningsövervakningen för FV-ledningar utmed Torggatan. Däremot finns här inte närmare utredda och tidsfasta spår av aktiviteter i form av dikning, möjligen även odling, i stadsområdets utkant.

I Kryddgårdsgatan påverkades inga äldre lämningar av schaktningen, men på grund av det begränsade schaktdjupet kan det inte uteslutas att sådana ändå kan finnas i närområdet.

Administrativa uppgifter

Kryddgårdsgatan FV

Uppdragsnummer Fornreg: 202101259

Plats: Enköpings kommun

Forulämningsnummer: L1943:2149

Forulämningsstyp: Stadslager

Typ av undersökning: Schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Nydragning FV

Uppdragsgivare: Ena Energi AB

Fältarbetsperiod: 2021-10-18

Upplandsmuseets projektledare: Joakim Kjellberg

Upplandsmuseets diarienummer: 512-2021

Upplandsmuseets projektnummer: 8849

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-6840-2021, 2021-10-11

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Torggatan - Kryddgården FV

Uppdragsnummer Fornreg: 202101421

Plats: Enköpings kommun

Forulämningsnummer: L1943:2149

Forulämningsstyp: Stadslager

Typ av undersökning: Schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Nydragning FV

Uppdragsgivare: Ena Energi AB

Fältarbetsperiod: 2021-11-

Upplandsmuseets projektledare: Joakim Kjellberg

Upplandsmuseets diarienummer: 524-2021

Upplandsmuseets projektnummer: 8851

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-6839-2021, 2021-10-14

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Ringgatan VA

Uppdragsnummer Fornreg: 202200018

Plats: Enköpings kommun

Forulämningsnummer: L1943:2149

Forulämningsstyp: Stadslager

Typ av undersökning: Schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Omläggning VA

Uppdragsgivare: Enköpings kommun

Fältarbetsperiod: 2021-11

Upplandsmuseets projektledare: Joakim Kjellberg

Upplandsmuseets diarienummer: 532-2021

Upplandsmuseets projektnummer: 8852

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-4874-2021, 2021-10-18

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv

Fynd: Inga fynd tillvaratogs

Referenser

Lagerstedt, A. 2014. Kv Hökaren i stadens utkant – en medeltida strandzon och en kopparslagarverkstad från 1800-talet. Arkeologisk undersökning inom Enköping 26:2, Enköpings socken, Uppland. Rapporter från Arkeologikonsult 2014:2642. Upplands- Väsby.

Syse, B. 2000. Torggatan. VA- arbeten i Torggatan. RAÄ 26. Torggatan. Enköping. Upplandsmuseet rapport 2000:04. Uppsala.

Lucas, M. 2018. Längs Enköpings gator arkeologi i Kryddgårdsgatan - Källgatan. Arkeologisk schaktningsövervakning. Centrum 17:1, Enköping 26:1.

Enköpings kommun. Uppland. Upplandsmuseet rapport 2018: 04. Uppsala.

Ölund, A & Kjellberg, J. 2010. StadsGIS Enköping Kulturlager och tidigare undersökningar inom fornlämningsområdet för Enköpings äldre stadsbebyggelse. Upplandsmuseet rapport 2010:64. Uppsala.